

Lectures dels anys cinquanta. II Simposi de literatura comparada catalana i espanyola. A cura d'Enric GALLÉN i José Francisco RUIZ CASANOVA. Lleida: Punctum, 2013, 189 p.

El volum reuneix set articles que corresponen a les comunicacions pronunciades durant el marc del II Simposi sobre literatura comparada (catalana i espanyola), organitzat pel TRILCAT, que es va celebrar el 24 de novembre de 2011, en el qual es va proposar l'anàlisi de l'estat de les relacions entre totes dues literatures durant l'època franquista. Són articles que fan evident, d'alguna manera, l'obertura que, respecte dels anys quaranta, van suposar els cinquanta al nostre país. Així, com fa constar Enric Gallén al pròleg que obre el volum, ho fan palès fets com ara la vaga de tramvies de Barcelona l'any 1951 o l'entrada d'Espanya a la UNESCO. Dos esdeveniments destacables són també, d'una banda, la publicació del darrer número de la revista *Ariel* (editada clandestinament), també l'any 1951, i, de l'altra, l'inici de la cita anual de la Nit de Santa Llúcia, que arriba fins als nostres dies. I, encara, fent un salt de vuit anys, caldria citar la mort de Carles Riba l'any 1959, el mateix any en què *Serra d'Or* es va convertir en una publicació que promovia la cultura catalana més compromesa. Evidències d'un canvi de perspectiva que fou, això sí, progressiu, lent. Encara lluny de les eleccions de 1977, el pes de la literatura catalana a l'exili minvava a favor de la força de l'interior. I era el temps en què Josep Maria Castellet caracteritzà el nou estatus de l'escriptor català: el de personatge sense lloc aparent dins la societat de l'època. Ara, com sempre, o més, ens cal evocar Castellet, i constatar que, en bona part, la literatura catalana ha recuperat aquell públic que havia perdut arran de la manca de mitjans de comunicació que l'emparaven.

En aquest context, encetà el simposi Jordi Gracia (UB), amb la comunicació «Una cruïlla invisible o les raons del futur el 1955», que comença reforçant la idea, com glossa el títol, que els anys cinquanta foren una cruïlla decisiva en la qual van confluir molts factors d'interès notable. Consta que al bell mig de la dècada dels cinquanta l'exili pateix una reorientació ideològica que cal tenir en compte, perquè comença a reconèixer les dificultats de l'activitat de la resistència a l'interior. És l'any 1948, quan Joan Oliver decideix tornar de Xile; és el moment en què també tornaren noms significatius com els de Joan Sales, Rafael Tasis o Josep Lluís Sert. Gracia, però, se centra en la figura de Joan Oliver, que es va haver d'empassar una gran quantitat de retrets perquè havia trencat el pacte de lleialtat a l'exili pel fet d'haver tornat a Barcelona; analitza les conseqüències d'aquesta tornada i el rol que ocupà l'autor com a poeta, prosista i dramaturg, com a moralista satíric contra una societat burgesa de mentalitat estreta. Concretament, l'anàlisi de Gracia se centra en les col·laboracions que l'autor va fer a *Destino* entre els anys 1955 i 1957, i que signava amb el pseudònim bíblic de Jonás. Una comunicació que, en definitiva, val la pena de llegir per tal com Oliver és, també gràcies al fet que sempre va anar a contracorrent, un dels escriptors més interessants del segle xx. Un escriptor que, com cita Gracia, pensava que encara havia trigat massa a tornar.

Juan M. Ribera, de la Complutense de Madrid, se centra en la figura de Joan Fuster. «Signatures i títols castellans a *Verbo. Cuadernos literarios (1946-1956)* en i segons Joan Fuster» ens mostra la relació de les literatures catalana i castellana a partir, doncs, de les reflexions que l'autor valencià publicà a l'esmentada revista, sobre primeres impressions de la literatura catalana de postguerra, i també de la seva poesia inicial en català i castellà. És a partir de l'any 1944 i al voltant dels seus estudis universitaris que Fuster publica el primer article en català, «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana», i Ribera explica com Fuster s'incorpora, des del castellà, al sistema cultural català (per exemple en el circuit editorial balear de les editorials Barcino, Selecta i Raixa), però sense abandonar mai l'atenció cap a les lletres castellaness. Així doncs, les col·laboracions de Fuster a *Verbo* resulten rellevants, segons Ribera, sobretot perquè donen compte de com s'interpretava la producció castellana des del sistema literari català. L'autor esbossa la manera com Fuster encara el seu pas per la revista, de com va haver de contestar acusacions estrangeres que titllaven la poesia espanyola de reaccionària, del seu afany internacional en la mesura que hi incloïa textos de primers noms de la literatura com Claudel, Éluard, Ungaretti o Leonov, que després acabaria antològant; prova de deixar ben clar que el llindar a través del qual Fuster va entrar en la literatura catalana va ser la castellana, malgrat que l'autor de Sueca digués que dels quaranta en endavant, les lectures castellaness i el contacte amb una determinada vida literària en castellà des de València

podrien resultar-li “aprensives” i “incòmodes”; vol fer palès que, al contrari, la seva literatura no va ser aliena a la castellana, que en Fuster es pot reconèixer l’empremta de l’anomenada Generació del 27, posem per cas; i que, en darrer terme, la literatura castellana el va acompanyar fins als anys vuitanta.

La següent comunicació és d’Armando Pego Puigbó, de la Universitat Ramon Llull, i es titula «Paradojas realistas en la génesis narrativa de Josep M. Espinàs y Rafael Sánchez Ferlosio». Pego se submergeix en l’origen de l’obra narrativa de tots dos autors i n’analitza, per una banda, i prèviament, mirant de negar-ho, la manera com l’objectivisme que l’autor considera un mer aspecte tècnic ha esdevingut paradigma de la literatura anomenada realista; de l’altra, es comparen les visions d’Espinàs i Sánchez Ferlosio i la de la crítica sobre el tema del realisme social (des de la perspectiva de la seva recepció), que resulten oposades. Per a aquest efecte, l’autor se centra en les similituds i les diferències que presenten les dues novel·les que Sánchez Ferlosio va publicar els anys cinquanta, *Alfanhuí* (1951) i sobretot la tan paradigmàtica *El Jarama* (1955), i les d’Espinàs, més de dues: de *Com ganivets o flames* (1954) fins a *Combat de nit* (1959). Citant Wittgenstein, doncs, i a partir del concepte de paradoxa, Pego constata l’aventura crítica que ha suposat al llarg del temps el terme “realisme” per a la crítica literària. En efecte, el mirall realista burgès, pres com a tòtem veritable, aquesta il·lusió de realitat que configura el paraigua d’aquest terme, ha portat encara més enllà la problemàtica ajuntant-se amb un altre terme: “social”. A partir d’aquí, a l’autor l’interessa, i aquí rau una de les claus del text, no pas derivar el discurs cap a les causes literàries que van donar forma a aquest realisme combatiu o compromès, sinó als efectes que aquest va produir, acostant-se a Castellet i a la seva fixació per la *intenció* del realisme. També és particularment significatiu analitzar la manera com tots dos autors, nascuts l’any 1927, i que comencen la seva carrera en la mateixa època, es posicionen respecte de la seva tradició literària (i com els col·loca, al seu torn, la crítica del moment). Després d’una anàlisi detallada de les novel·les de tots dos i de dialogar amb estudiosos com Marfany o Simbor, Pego ens condueix a la darrera paradoxa i clou la seva comunicació precisament amb aquest fenomen: la ignorància o el desinterès que, sobretot els catalans, van mostrar per la tradició immediatament anterior (anterior a 1936), i com van beure, més aviat, del neo-realisme italià, de la novel·la de la generació perduda americana, dels debats existencialistes o fins i tot, com en el cas d’Espinàs, del cinema negre.

Jordi Amat i Laureà Bonet (UB), en dues comunicacions diferents, s’acosten a la figura de Gabriel Ferrater. El primer, Jordi Amat, analitza el diàleg intel·lectual que mantingué amb José María Valverde; Bonet, en canvi, analitza el diàleg que el poeta va mantenir amb Gil de Biedma. La primera comunicació, doncs, «El diàleg intel·lectual de José María Valverde i Gabriel Ferrater» (que el crític literari dedica, precisament, a Laurà Bonet), s’encarrega dels fruits que, pel que fa a l’ús de la llengua tant en català com en castellà, i també sobre temes de la lírica i la història literària, va donar la relació que van mantenir tots dos poetes, i que va néixer a partir d’un diàleg teòric sobre l’ús de la llengua literària. Amat parla del sorprenent article que Gabriel Ferrater publicà a *Ínsula*, dins un monogràfic sobre literatura catalana, en què Ferrater, poeta (assagista, traductor,...), condemnava l’hegemonia del gènere poètic que imposaven Carner, Riba, Foix, Espriu o Manent, posem per cas, i que havia quedat, segons Ferrater, deslligada de la societat, tancada en si mateixa, i que impedia que la cultura catalana es consolidés com a cultura moderna (Ferrater obviava, però, el context de l’època). L’article de Ferrater fou el pont que va unir-lo amb Valverde, que va llegir-lo amb entusiasme des de Roma, on exercia de lector d’espanyol. És aquest text el que ajudà Valverde a diagnosticar els perills d’una cultura espanyola bastida sobre la subjectivitat de la lírica de la prosa modernista. Amat passa a escriure sobre la vida professional de Valverde des del moment que pren possessió de la Càtedra d’Estètica a la Universitat de Barcelona, l’any 1955. A partir d’aquí, i tenint en compte que Ferrater vivia just davant del domicili del carrer Benet Mateu on es va instal·lar Valverde amb la seva família, Amat explica com Valverde proposava projectes a Ferrater, ja que el primer, poeta i crític que ja gaudia d’un prestigi prou consolidat, tenia esperances dipositades en el talent del segon, l’activitat del qual (com a escriptor) havia estat escassa, encara. Malgrat que Ferrater no estava gaire disposat a encarar els projectes que Valverde li proposava, hi ha tot un seguit de connexions que Amat estableix entre tots dos i que són ben interessants, com ara el fet que suposa que les dues obres que Valverde destaca de Josep Pla a la *Historia de la literatura universal* fossin *Coses*

vistes i *El carrer estret*, obres a les quals Ferrater havia fet referència a la cèlebre «Carta a un neòfit castellà sobre literatura catalana». Un dels aspectes més interessants de la comunicació d'Amat és la lectura que fa d'«In memoriam» i la relació que estableix entre aquest poema i *El rei Lear* de Shakespeare, autor del qual Ferrater s'havia impregnat durant, com a mínim, sis mesos.

Laureà Bonet estudia la relació entre Ferrater i Gil de Biedma a «El diàleg entre Gabriel Ferrater i Jaime Gil de Biedma: cartes, versos, lectures». Hi tracta els vincles intel·lectuals, les seves afinitats literàries (notables, per bé que no sempre coincidents). A més, destaca una concepció de la poesia entesa com a combinació i síntesi d'intertextos propis de la tradició, d'altres poetes, i no pas com a experiència intuïtiva. Cal esmentar també l'interès que els suscitava T.S. Eliot. En aquesta direcció, les idees que intercanvien a propòsit de *The waste land* són ben recomanables. I, encara, l'admiració que mostraven per Manuel Machado, autor de qui van canalitzar algunes imatges que són producte d'anàlisi al final de la ponència. Bonet també parla dels dos nivells econòmics diferenciats que tenien tots dos poetes. Mentre que Gil de Biedma gaudia del nivell econòmic propi de la classe social en què havia nascut, la del Chrysler, la classe social de la qual alhora renegava, Ferrater va patir un empobriment progressiu que el va dur a ser titllat de desclassat. Partint del pòsit de lectures, sobretot de caràcter anglosaxó, que tots dos compartien, un dels aspectes més destacables de les línies de Bonet és l'assaig comparatista que fa a propòsit de la poesia de Ferrater. A més de Joyce, que Ferrater admirava molt, o Frost, o Hardy, la influència dels quals és prou coneguda, Bonet proposa relacionar Ferrater amb certes fonts germàniques, concretament de l'expressionisme alemany (Trakl i Benn, sobretot) i compara els seus poemes amb quadres de Francis Bacon. Un altre aspecte plenament susceptible de ser esmentat i que es vincula amb l'anterior és la concepció que tots dos poetes tenien sobre el palimpsest, a la manera del *Modernism*, i tornant a Eliot: s'alimentaven de textos d'altri i, en conseqüència, tenien per legítim el plagi o el collage; el poeta construeix l'obra d'art a partir de la destrucció del propi jo. Això sí, Bonet diferencia ben encertadament els dos enfocaments que, pel que fa a la perspectiva, presenten els poemes de tots dos autors (molt detallista en el cas de Ferrater, més abstracte i difuminat en el de Gil de Biedma).

La comunicació següent pren el títol de la coneguda obra de Josep M. Castellet: «La hora del lector: Enrique Badosa en la crítica literaria de los años cincuenta», i la signa José Francisco Ruiz Casanova (UPF), un dels dos coordinadors del volum. Casanova s'ocupa de glossar els canvis que es produïren durant la dècada dels cinquanta, en què van néixer nous paradigmes pel que fa a la crítica literària que van obrir el ventall de possibilitats dialògiques, el debat i la reflexió; la funció de la crítica es va acostar als posicionaments europeus. És aquí on trobem la figura d'Enrique Badosa, que va iniciar la seva activitat crítica el 1951 i que abraça fins a finals de la dècada dels seixanta, un nom que Casanova prova de reivindicar, atès que considera que no s'ha fet prou. A més, l'autor tracta, a partir de dos llibres de Badosa com són *Razones para el lector* (1964) i *La libertad del escritor* (1968) els aspectes imprescindibles sobre els quals el crític va treballar: la funció de la crítica, la literatura social, el polèmic debat sobre si la poesia és o no és un instrument de comunicació (Gil de Biedma diria que no), etc. És comprensible, doncs, que en la ponència de Casanova hi aparegui novament un nom com el de T.S. Eliot, ja que parlem de crítica. Nom al qual se sumen els d'Antonio Vilanova, Josep M. Castellet, Juan Antonio Masoliver Ródenas, Jaime Ferrán o Gabriel Ferrater, altra vegada. Tot condueix, en definitiva, cap a una mirada que busca els «afores» del text, i que acabarà conduint-nos cap al lector.

L'últim dels títols és «Dues fites en la col·laboració catalana a l'IICI, la UNESCO i el PEN Club Internacional (1927 i 1959)», de Diana Sanz Roig (investigadora «Juan de la Cierva» de la UPF), i vol deixar constància d'aquestes dues fites que suposen una mà estesa ben catalana en algunes organitzacions culturals de caràcter internacional. La primera de les iniciatives es dugué a terme gràcies a Joan Estelrich, i fou la creació d'una comissió nacional catalana diferent de la que representava en aquell moment el conjunt d'Espanya, i que es va fer a l'Institut International de Coopération Intellectuelle. En la segona, i que encaixa pròpiament en el marc dels anys cinquanta, s'explica com Josep Maria Batista i Roca, secretari del PEN català a l'exili, va redactar un informe que es va presentar al Comitè Internacional Executiu del PEN l'any 1959 i que tenia com a objectiu explicar la situació de la llengua i la literatura catalanes. Sanz ha dut a terme la feina d'anotar i traduir aquest últim text, ja que es conservava en

francès i anglès. A més, l'autora parla de la censura a Espanya i de la persecució de la llengua i de la literatura catalanes, i els acompanya d'apèndixs prou interessants.

Donem per acabades, doncs, les línies que ressegueixen aquestes comunicacions, unes comunicacions que mostren l'obertura que es va produir durant la dècada de la mort de Riba, i que miren d'estudiar les relacions que es van produir entre les literatures catalana i castellana. Una cosa hi queda clara: ara, més que mai, o com sempre, ens cal evocar Castellet.

Carles MORELL

Universitat Autònoma de Barcelona

LÓPEZ MEIRAMA, Belén / ÁLVAREZ DE LA GRANJA, María (2014): *Léxico disponible do galego*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela (Anexo 71 de *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*), 199 p.¹

Esta obra é o resultado de varios anos de investigación e de traballo de campo do proxecto *Léxico disponible do galego* (LDG), unha das patas dun grupo de actividade máis amplo, *Disponibilidade léxica en Galicia* (DISPOGAL), que presentou hai uns anos o *Léxico disponible para el español de Galicia* (LDEG, López Meirama, 2008). Por súa vez, o DISPOGAL fai parte do *Proyecto Panhispánico* coordinado por Humberto López Morales (<http://www.dispoxex.com/info/el-proyecto-panhispánico>).

O LDG estuda o vocabulario disponible dos estudantes de 2º de Bacharelato (o derradeiro ano dos estudos secundarios no sistema escolar galego) en 18 áreas temáticas (*centros de interese*): 1. O corpo humano. 2. A roupa. 3. As partes da casa (sen mobles). 4. Os mobles da casa. 5. Os alimentos e as bebidas. 6. Os obxectos colocados na mesa para a comida. 7. A cociña e os seus utensilios. 8. A escola: mobles e materiais. 9. A calefacción e a iluminación. 10. A cidade. 11. O campo. 12. Os medios de transporte. 13. Os traballos do campo e xardín. 14. Os animais. 15. Os xogos e as distraccións. 16. As profesións e os oficios. 17. As cores. 18. O mar.

O núcleo da obra (p. 11-132) conságrase á presentación e xustificación da metodoloxía empregada no LDG. Como resulta previsible, as características principais partíllanse co LDEG, incluídas algunhas innovacións con respecto ao *Proyecto Panhispánico*, como o engadido de 2 centros de interese adicionais (as cores e o mar) e unha diferente estratificación das tipoloxías de poboación, máis adaptada á realidade galega (rural, vila, periurbana, urbana). Non obstante, hai tamén algunhas discrepancias entre os dous proxectos, como a inclusión no LDG da variable “lingua inicial”, de moito interese polas circunstancias sociolingüísticas do galego, ou a decisión de non eliminar as marcas comerciais proporcionadas como resposta polos estudantes. Non obstante, non sorprende que as maiores diferenzas entre LDG e LDEG estean nos criterios de lematización, tanto polas diverxencias internas entre galego e español coma pola diferente situación das dúas linguas no que respecta á existencia e rigor das obras normativas, como se desenvolverá máis polo miúdo a seguir.

A mostra está formada por 800 enquisas realizadas en 50 centros de ensino, seleccionados para contar cunha mostra estatisticamente representativa segundo a distribución xeográfica dos estudantes galegos e o tipo de ensino en que están integrados.² Estas enquisas foron escolmadas de entre un total de 1.500, atendendo aos criterios de lexibilidade e número de respostas, e procurando un equilibrio entre sexos. As p. 14-31 conteñen unha completa análise das diferentes variables sociais e sociolingüísticas da mostra investigada, que se comparan cos datos de 2008 do Instituto Galego de Estatística; este exame

1. O libro recenseado está á venda como edición electrónica en formato PDF (<http://dx.doi.org/10.15304/9788415876687>), se ben que tamén existe unha pequena tiraxe non venal en papel, que foi, precisamente, o formato consultado para esta recensión.

2. A mostra distingue entre centros públicos e centros privados, todos eles de réxime concertado e situados nas cidades.